

Тетяна Длугопольська,
викладач кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
юридичного факультету Тернопільського
національного економічного університету

СОЦІАЛЬНІ ПРАВА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ГРОМАДЯН

Визначено поняття, проаналізовано особливості та зміст соціальних прав людини, їх роль та зв'язок у забезпеченні соціальної безпеки. Проведено теоретичний аналіз забезпечення соціальної безпеки та визначено фактори, які впливають на її стан.

Ключові слова: соціальні права, соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна безпека.

Dlugopolska T.

Social rights in a context of ensuring social security of citizens

Rassmotrenno ponyatiye, analiziruyutsya osobennosti i suynost' sotsialnykh prav cheloveka, ih rol' svyaz' v obespechenii sotsialnoy bezopasnosti. Proveden teoreticheskiy analiz obespecheniya sotsialnoy bezopasnosti i opredeleny faktory, vliyayushchie na ee sostoyaniye.

Ключевые слова: социальные права, социальная защита, социальное обеспечение, социальная безопасность.

Dluhopolska T.

Social rights in a context of social security guarantee OF citizens

The article deals with the phenomenon of human social rights. The peculiarities and meaning of social rights are analyzed, the role of them is discussed in social security guarantee. The theoretical analysis of social security guarantee is made, also main factors of social security state are formalized.

Keywords: social rights, social protection, social guarantee, social security.

Постановка проблеми. В умовах глобальних кризових явище, зростання безробіття та бідності, проблема забезпечення реалізації гарантованих Конституцією України та законами України соціальних прав стає критичною для значної частини населення нашої держави. Повільність та непослідовність соціальних реформ, непривабливість національних реалій значною мірою гальмують процес формування нової системи соціальних цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи проблему національної безпеки, вчені приділяють багато уваги економічній, екологічній, інформаційній складовій цього поняття, проте нечасто можна зустріти праці, присвячені розгляду питань соціальної безпеки та факторів, що її забезпечують. Важливі теоретико-методологічні та практичні проблеми забезпечення соціальної безпеки розкриті в працях таких вчених, як: О. Давидюк, О. Мельник, В. Скуратівський, О. Новікова, О. Волощук, П. Шевчук, В. Паламарчук, О. Хомра та ін.

Невирішені раніше проблеми. Загострення соціальних проблем у зв'язку з фінансово-політичною кризою зумовили актуальність пошуку оптимальної системи державних засобів забезпечення соціальних прав людини і громадянина в Україні.

Мета. Встановити зв'язок і визначити роль соціальних прав у забезпеченні соціальної безпеки громадян України.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Конституцією України, наша держава є соціальною і правовою, в якій найвищою соціальною цінністю визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Зміст і спрямованість діяльності держави в соціальній сфері визначають права і свободи людини та їх гарантії [1].

Соціальна безпека особи, держави і суспільства у сучасних умовах набуває пріоритетності у питанні забезпечення національної безпеки. Під її впливом усі сфери життя у тому числі основна – економічна – набувають нових якостей: гнучкості, динамічності, стійкості, але одночасно зростає й потенційна залежність суспільних процесів від соціальної безпеки та соціальної сфери. Об'єктом соціальної безпеки в загальному вигляді є особистість, її життєво важливі права і свободи в соціальній сфері [2]. Важливість

та пріоритетність саме соціальних прав та свобод в системі основних прав та свобод людини зумовлена тим, що усі інші права та свободи (особисті, політичні, культурні, економічні та екологічні) набувають для особи сенсу та ціннісного значення лише за умови, коли вона має достатні засоби та ресурси для свого фізичного існування. При неможливості особою забезпечити елементарні умови свого існування, коли якість її харчування не забезпечує простого відтворення фізичних сил, коли вона не має будь-якого житла та одягу, тоді усі інші права просто втрачають своє значення [3]. Отже, значну питому вагу у системі основних конституційних прав і свобод людини і громадянина займають соціальні права і свободи, які дозволяють громадянам реалізовувати можливу поведінку або діяльність у соціальній сфері. Ця поведінка або діяльність, насамперед, пов'язана з можливістю людини працювати та відпочивати, захищати свої соціально-економічні права, отримувати соціальний захист, мати право на достатній життєвий рівень, отримувати належну медичну допомогу та користуватися страховою медициною тощо. Реалізація соціальних прав і свобод сприяє формуванню соціальної держави, стабілізує суспільне життя. Водночас соціальні права і свободи залишаються найменш гарантованою групою конституційних прав і свобод, що значною мірою впливає на стан соціальної безпеки людини.

Попри цілий ряд спільних ознак з іншими правами людини, соціальні права мають свою специфіку. Як вказує В. Шаповал, закріплення в чинних конституціях соціальних прав людини супроводжуються цілим рядом нормативних приписів, які покладають на державу обов'язок щодо здійснення певної позитивної діяльності, спрямованої на реалізацію того або іншого соціального права [4, с.16]. Ключовою відмінністю соціальних прав людини є те, що вони можуть реалізовуватись за наявності декількох умов. По-перше, соціальні права людини – це, насамперед, права, які виникають в результаті взаємодії людини і держави, коли вони спільно діють з метою досягнення певних соціальних стандартів. Тому ці права передбачають не стільки обов'язок держави утримуватись від тих чи інших дій, а навпаки – її обов'язок створювати належні умови для соціального розвитку людини, її соціального захисту і соціальної безпеки. По-друге, соціальні права та ступінь їх забезпечення тісно пов'язані з рівнем економічного розвитку держави, а також з її об'єктивною спроможністю здійснювати соціальну допомогу людині у всіх випадках, коли вона цього потребує. Якщо ми звернемося до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 р. [5], то в ньому чітко зазначається, що державні соціальні гарантії – це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму. Основні державні соціальні гарантії встановлюються законами з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень, і до них включаються: мінімальний розмір заробітної плати; мінімальний розмір пенсії за віком; неоподатковуваний мінімум доходів громадян; розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат. При цьому, надання державних соціальних гарантій здійснюється за рахунок бюджетів усіх рівнів, коштів підприємств, установ і організацій та соціальних фондів на засадах адресності та цільового використання. Фактично це означає, що всі державні соціальні гарантії та їх забезпечення чітко пов'язані з економічним станом країни, можливостями використання достатніх бюджетних коштів в соціальних цілях. Адже якщо держава не в змозі здійснювати фінансове забезпечення надання державних соціальних гарантій, то і самі ці гарантії втрачають свій реальний зміст, стаючи не більш, як формально-юридичними приписами, які не можуть бути реалізовані на практиці. Теж саме може бути продемонстровано на прикладі інституту соціальних послуг. Відповідно до чинного Закону України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 р., соціальні послуги – це комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя [6]. Основними формами надання соціальних послуг є матеріальна допомога та соціальне обслуговування. Матеріальна допомога надається особам, що знаходяться у складній життєвій ситуації, у вигляді грошової або натуральної допомоги: продуктів харчування, засобів санітарії і особистої гігієни, засобів догляду за дітьми, одягу, взуття та інших предметів першої необхідності, палива, а також технічних і допоміжних засобів реабілітації. Соціальне обслуговування включає в себе: соціально-побутові послуги, психологічні послуги, соціально-педагогічні послуги, соціально-медичні послуги, соціально-економічні, юридичні послуги, послуги з працевлаштування, послуги з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями, інформаційні послуги. Водночас, відповідно до норм ст. 14 вищезазначеного закону, фінансування соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів,

спеціальних фондів, коштів підприємств, установ та організацій, плати за соціальні послуги, коштів благодійної допомоги, коштів одержувачів соціальних послуг та інших джерел, передбачених законодавством, а фінансування територіальних програм розвитку соціальних послуг здійснюється за рахунок виділених місцевому бюджету цільових субвенцій чи шляхом кооперування коштів місцевих бюджетів на реалізацію спільних проектів. Тобто якість, повнота та обсяги соціальних послуг, що надаються громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах, безпосередньо пов'язані з економічним станом держави, її здатністю планувати та приймати такі державні бюджети, які б враховували потребу в матеріально-фінансовому забезпеченні програм з надання соціальних послуг, а також в забезпеченні тих суб'єктів, на які покладається обов'язок надавати передбачені законом соціальні послуги населенню. По-третє, соціальні права людини для своєї реалізації вимагають наявності комплексного і розгалуженого законодавства, яке б чітко регламентувало всі процедури, які пов'язані із наданням соціальної допомоги, здійсненню соціального захисту і соціального забезпечення [7]. Отже, соціальні права і свободи – це можливості людини і громадянина із забезпечення належних соціальних умов життя. Вони полягають у набутті соціальних благ, володінні, користуванні й розпоряджанні ними та їхньому захисті або вчиненні певних дій у цій сфері.

Реалізація соціальних прав спричинила появу низки спеціальних термінів і понять, таких, як: «соціальні потреби», «соціальні гарантії», «соціальна сфера», «соціальна політика», «соціальна функція держави», «відносини у соціальній сфері», «соціальні послуги», «соціальна безпека» тощо. Таке спеціальне розуміння «соціальності» набуло значного поширення як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі та законодавчих актах у зв'язку з появою категорії «держави загального добробуту» або соціальної держави [8].

Об'єктивний діагноз соціального стану українського суспільства свідчить про те, що основні соціальні ризики – бідність, майнова диференціація населення, відчуженість значної кількості громадян від суспільного життя, звуження їх доступу до освіти, медицини і культури – досягли масштабів, які можуть становити реальну загрозу національній безпеці нашої держави [9].

Сьогодні серед основних внутрішніх соціальних небезпек виділяють: неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; кризу системи охорони здоров'я і соціального захисту населення і, як наслідок, небезпечне погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб; загострення демографічної кризи; зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства; прояви моральної та духовної деградації суспільства; зростання дитячої та підліткової бездоглядності, безпритульності. Отже, загрози соціальної безпеки – це явища і процеси, внаслідок виникнення і розвитку яких відбуваються різні якісні зміни в способі життя, ущемляються життєво важливі соціальні права та інтереси особи [2]. Тому держава має сприяти в реалізації соціальних прав, що в свою чергу буде підвищувати рівень соціальної безпеки особи і суспільства загалом.

З огляду на те, що мета системи забезпечення соціальної безпеки полягає у підтриманні нормального функціонування соціальної сфери, виявленні загроз та вжиття адекватних заходів щодо їх відвернення та нейтралізації, захисті соціальних інтересів особи, суспільства, держави, визначено, що система забезпечення соціальної безпеки має відповідати таким основним вимогам: функціонування в межах, визначених законом; забезпечення надійного захисту національних інтересів в соціальній сфері; прогнозування та своєчасне відвернення загроз соціальній безпеці; ефективне функціонування як у звичайних, так і в надзвичайних умовах; наявність чіткої структури і функціональне розмежування органів законодавчої, виконавчої та судової влади; відкритість і гласність у необхідних межах щодо діяльності відповідних органів, що входять в зазначену систему.

Одним із соціальних прав, які гарантує і має забезпечувати держава, є право на соціальний захист. Хоча багато людей не сприймають термін «соціальний захист» щодо населення загалом, вважаючи, що він стосується лише незахищених верств населення, але дедалі частіше соціальний захист передбачає комплекс заходів, спрямованих на створення безпечного соціального середовища людини.

Право на соціальний захист – центральне соціальне конституційне право. Відповідно до ст. 46 Конституції України, воно включає в себе право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від нього причин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії та інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом для існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового

мінімуму, встановленого законом [1]. Отже, йдеться про надання матеріального забезпечення у випадку настання так званих «соціальних ризиків», – подій, за яких особа через незалежні від неї обставини втрачає засоби до існування. У радянському законодавстві право людини, що мало такий же зміст, визначалось як право людини на соціальне забезпечення. Що стосується міжнародно-правових актів, то необхідно зробити деякі пояснення, пов'язані з перекладом «The right to social security». Термін «security» у перекладі з англійської застосовується у кількох значеннях: 1) безпека, надійність; 2) впевненість; 3) охорона, захист; 4) забезпечення, гарантія; застава та ін. Полісемічність терміну «security» дозволяє різним авторам називати це право правом на соціальне забезпечення, правом на соціальний захист, правом на соціальну безпеку [8].

Одним з основних факторів соціальної безпеки як складової національної безпеки, є також і охорона здоров'я, яка визнається пріоритетним напрямком державної політики. Визначаючи право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, у ч. 1 ст. 49 Конституції України відтворено відповідні загальнолюдські засади, закріплені у ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.). Складовими права громадян України на охорону здоров'я національне законодавство передбачає: життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримання здоров'я; безпечно для життя і здоров'я довкілля; безпечні і здорові умови праці, навчання, побуту та відпочинку; кваліфіковану медико-санітарну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря та закладу охорони здоров'я; достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я, населення, включаючи існуючі та можливі фактори ризику їх ступінь; правовий захист від незаконних форм дискримінації, пов'язаних із станом здоров'я; відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди тощо. Такими ж правами користуються в Україні іноземні громадяни та особи без громадянства, які постійно проживають на її території, якщо інше не передбачено міжнародними договорами чи законодавством України [10]. Закріпивши у ст. 49 право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, Конституція України визначила, що охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності, включаючи приватні, створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно, а існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена [1].

З точки зору цивілізованого суспільства основними показниками, які визначають діяльність системи охорони здоров'я, є доступність та якість медичної допомоги, і вимоги до цих основних показників постійно висувають громадяни більшості розвинутих країн. Амстердамська декларація Європейського бюро ВООЗ у сфері прав пацієнтів визначили доступність і якість медичних послуг як основні соціальні права громадян, які мають максимально реалізовувати європейські держави у своїх системах охорони здоров'я. Крім політичного і соціального підґрунтя цих вимог, реалізація державою права громадян на доступність і якість системи охорони здоров'я визначає також рівень цивілізованості самої держави. Для України забезпечення доступності медичної допомоги може стати одним із важливих критеріїв, від яких залежить її вступ до ЄС [11].

Сьогодні в нашому суспільстві чи не найголовнішим для кожної людини є питання наявності житла, оскільки без нього неможливе ні сімейне життя, ні продуктивна праця, ні навчальна чи творча діяльність, тобто житлові права є одними з найголовніших для сучасної людини. Розуміючи це, наша держава прагне створити ефективні механізми захисту цих прав. Отже, до системи соціальних прав Конституція України відносить також право на житло (ст. 47). Гарантіями здійснення цього права є обов'язок створення державою умов, за яких кожен громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше, як на підставі закону за рішенням суду [1]. Державне сприяння у реалізації права на житло полягає в створенні умов для надання кредитів з метою будівництва чи придбання житла, наданні одноразової цільової допомоги для такого будівництва. Органи місцевого самоврядування повинні надавати громадянам, які перебувають на квартирному обліку відповідно до законодавства, можливість будувати житло шляхом виділення для цього земельних ділянок. Підприємства, установи та організації усіх форм власності у прийнятних для них формах, що не суперечать законодавству, можуть будувати чи придбавати житло для громадян, які перебувають з ними у трудових або інших відносинах. Крім цього, підприємства, установи та організації усіх форм власності можуть надавати у найм громадянам, які перебувають з ними у трудових або інших відносинах, житло із житлового фонду спеціального

призначення, що перебуває у їх власності, на прийнятних для сторін умовах, що не суперечить законодавству. Отже, держава не зобов'язана дарувати житло кожному громадянину, вона лише забезпечує надання додаткових гарантій щодо реалізації громадянами права на житло.

З правом на житло тісно пов'язане право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло, що закріплено у ст. 48 Основного Закону нашої держави. Ця стаття – яскравий приклад впровадження в національну правову систему міжнародних правових стандартів щодо прав особи, оскільки Загальна декларація прав людини 1948 р. передбачає право кожної людини на такий життєвий рівень, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї [12], а ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права встановлює, що держави, які беруть участь у цьому Пакті, визначають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло та неухильне поліпшення умов життя [13].

Право на достатній життєвий рівень не означає, що Українська держава бере на себе зобов'язання забезпечити кожному громадянину і його сім'ї достатнє харчування, одяг і житло. Ст. 48 Конституції України не встановлює також те, що держава гарантує достатній життєвий рівень. Тим більше, що розуміння «достатній життєвий рівень» не є усталеним, оскільки він змінюється залежно від соціально-економічних та інших чинників. Завдання держави, яка проголосила себе соціальною, полягає в тому, щоб створити належні умови для людини, аби вона могла своєю працею забезпечити гідну матеріальну базу життєдіяльності для себе і своєї сім'ї.

Право кожного на достатній життєвий рівень належить до прав другого покоління, тобто до основних соціальних прав. Сама природа цього права безпосередньо пов'язує його реалізацію з виконанням Українською державою відповідних зобов'язань у галузі соціальної політики. Соціальні права мають специфічні особливості, що робить їх досить залежними від сталої економічної політики держави. Особливостями соціальних прав загалом, порівняно з особистими і політичними правами, є менша їхня універсальність, тобто поширеність цих прав на відповідні категорії населення, допущення не досить чітких формулювань базових конституційних положень типу «гідне життя», «достатній життєвий рівень» та ін. Реалізація соціальних прав громадян безпосередньо залежить від стану економіки і ресурсів суспільства. Ступінь захищеності цих прав залежить не стільки від наявності досконалого правового механізму їх реалізації, а насамперед від відповідності цієї категорії прав економічному потенціалу суспільства. Це стосується і права кожного на достатній життєвий рівень. Тому встановлення навіть на конституційному рівні певних соціальних прав ще не означає належного їх гарантування з боку держави. Право не може бути вище економічних можливостей суспільства.

У Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права встановлюється обов'язок держав, що підписали Пакт, забезпечувати повну реалізацію відповідних прав поступово і в межах наявних ресурсів. Якщо положення Міжнародного пакту про громадянські та політичні права підлягають застосуванню невідкладно, то Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права зобов'язує державу «вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами» [13]. Тим самим підкреслюється залежність цього виду прав від достатку держави, від її здатності до стабільного економічного розвитку. Для забезпечення соціальних прав з боку державної влади недостатньо тільки утримання від порушення прав цього виду – необхідне проведення заходів позитивного характеру для їх матеріального і процесуального забезпечення.

У соціальних правах, в тому числі і в праві кожного на достатній життєвий рівень, розкривається важливий аспект соціальної, правової держави. Вона не може і не повинна роздавати всім громадянам матеріальні блага, але держава зобов'язана забезпечувати їм можливість захищати своє право на гідне життя. Якщо держава не зробить цього, то суспільство функціонуватиме в умовах гострих соціальних конфліктів, що призведе до погіршення рівня соціальної безпеки людини. Встановлене в ст. 48 Конституції України право кожного на достатній життєвий рівень є своєрідним стандартом, до якого у своїй політиці має прагнути держава. В систему соціальних прав людини загалом включені положення, які характеризуються як довгострокові ідеали і перспективні цілі. Насамперед це стосується і вищезгаданого права. Але це не означає, що держава може стояти осторонь забезпечення права кожного на достатній життєвий рівень. Це входило б у суперечність із положенням, що Україна є соціальною і правовою державою. Тому держава впливає на цей процес через створення умов для забезпечення права громадян на працю, житло, соціальний захист. На забезпечення достатнього життєвого рівня кожного в Україні спрямовані загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального розвитку, охорони довкілля, які розробляє і здій-

снює Кабінет Міністрів України і затверджує парламент України. Діяльність багатьох органів державної влади спеціальної компетенції спрямована на реалізацію цього права людини і громадянина. Але всі ці заходи далекі від реального забезпечення права громадян України на достатній життєвий рівень.

Висновки. Соціальна безпека – це стан захищеності індивіда, сім'ї, соціальної групи від загроз, порушень їх життєво важливих інтересів, прав і свобод. Стан соціальної безпеки у суспільстві знаходиться в прямій залежності від рівня життя населення та соціальної політики держави. Чим ефективніша соціальна політика держави, тим вищий рівень соціальної безпеки кожної суспільної одиниці. Соціальна політика регулює відносини між суспільством і особою, суспільними групами, суспільними інститутами тощо. Основою такого регулювання може бути система соціальних гарантій, які забезпечують реалізацію передбачених Конституцією України соціальних прав громадян. Стан реалізації законодавчо закріплених економічних, правових, соціальних гарантій, що забезпечують кожному члену суспільства дотримання найважливіших соціальних прав, на наш погляд слід визначати як соціальну захищеність.

Список використаної літератури

1. Конституція України // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. – 1996. – №30. – Ст. 141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Сиченко О. О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави / О. О. Сиченко // *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. – 2012. – Т. 186. – Вип. 174. – С. 34–38. – (Сер.: «Державне управління»).
3. Мацюкін В. В. Право громадян України на достатній життєвий рівень / В. В. Мацюкін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. / В. В. Мацюкін. – Харків, 2008.
4. Шаповал В. Конституційна категорія соціальної держави / В. Шаповал // *Право України*. – 2004. – № 5. – С. 16.
5. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 5.10.2000 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2000. – № 48. – Ст. 409.
6. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2000. – № 45. – Ст. 358.
7. Краковська А. Є. Соціальні права людини і громадянина як визначальна детермінанта еволюції соціальної функції держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://stattionline.org.ua/pravo/65/9929-socialni-prava-lyudini-i-gromadyanina-yak-viznachalna-determinanta-evolyuci%D1%97-socialno%D1%97-funkci%D1%97-derzhavi.html>.
8. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні: моногр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://readbookz.com/book/173/5548.html>.
9. Давидюк О. О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників / О. О. Давидюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=12:2010-06-10-20-35-51&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23.
10. Основи законодавства України про охорону здоров'я // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. – 1993. – № 4. Ст. 19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
11. Право на охорону здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.helsinki.org.ua/index.php?id=1152704590>.
12. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
13. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2017.